

2025-yil, may 11-son

ISSN 2021-9752

Til va adabiyot.uz

ILMIY-METODIK ELEKTRON JURNAL
НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКИЙ ЭЛЕКТРОННЫЙ ЖУРНАЛ
SCIENTIFIC-METHODOLOGICAL ELECTRONIC JOURNAL

«Til va adabiyot – Преподавание языка и литературы – Language and literature teaching» (e-mail: tilvaadabiyotuz@gmail.com) <https://oak.uz/pages/4802>

***Yozgi ta'til – kitob mutolaasi
bilan mazmunli!***

DOLZARB MAVZU

Aziza NAIMOVA,
Buxoro davlat universiteti o'qituvchisi
a.m.naimova@buxdu.uz

METAFIKKOYA JANR XUSUSIYATLARINING “1Q84” ASARI NEGIZIDA TAHLILI

Annotatsiya: ushbu maqola Haruki Murakamining “1Q84” asari negizida metafikshn (metafikshn) janri xususiyatlarini chuqur tahlil qiladi. An’anaviy hikoya qilish uslublaridan farqli o’laroq, metafikshn badiiy asarning o’zining badiiy tabiatiga e’tibor qaratishi, ya’ni uning uydirma ekanligini anglatib turishi bilan ajralib turadi. Maqolada “1Q84” romanidagi matn ichidagi matn (“Aerokhrizalis” kitobi), reallikning subyektivligi va noaniqligi (ikki parallel dunyo: 1984 va 1Q84), o’z–o’ziga xoslik va muallifning bilvosita mavjudligi (yozuvchi Tengo obrazi orqali), shuningdek, intertekstuallik (Jorj Oruellning “1984” asariga havolalar) kabi asosiy metafikshn elementlari ilmiy misollar bilan yoritib berilgan.

Kalit so’zlar: metafikshn, matn ichidagi matn, reallikning subyektivligi, parallel dunyolar, o’z–o’ziga xoslik.

Annotation: this article thoroughly analyzes the characteristics of the metafiction (meta-narrative) genre based on Haruki Murakami’s “1Q84”. Unlike traditional storytelling styles, metafiction distinguishes itself by drawing attention to its own artistic nature, specifically by indicating its fictionality. The article illuminates key metafiction elements in “1Q84” with academic examples, including text within text (the “Air Chrysalis” book), the subjectivity and ambiguity of reality (two parallel worlds: 1984 and 1Q84), self-referentiality and the indirect presence of the author (through the character of Tengo the writer), as well as intertextuality (references to George Orwell’s “1984”).

Key words: metafiction, Text within text, Subjectivity of reality, Parallel worlds, Self-referentiality.

Аннотация: эта статья глубоко анализирует характеристики жанра метапрозы (метафикшн) на примере произведения Харуки Мураками «1Q84». В отличие от традиционных стилей повествования, метапроза отличается тем, что акцентирует внимание на своей собственной художественной природе, а именно на том, что она является вымыслом. В статье с научными примерами освещены ключевые элементы метапрозы в романе «1Q84», включая текст в тексте (книга «Воздушный хризалис»), субъективность и неопределенность реальности (два параллельных мира: 1984 и 1Q84), самореференциальность и косвенное присутствие автора (через персонажа писателя Тэнго), а также интертекстуальность (отсылки к произведению Джорджа Оруэлла «1984»).

Ключевые слова: метапроза / Метафикшн, Рассказ в рассказе, Субъективность реальности, Параллельные миры, Самосознание.

Metafikshn – bu badiiy asarning o’zining badiiy tabiatiga, ya’ni u bir hikoya, uydirma ekanligiga bevosita yoki bilvosita e’tibor qaratadigan, shu orqali hikoya qilish jarayonining o’zini, uning tuzilishini va shartli ekanligini ta’kidlaydigan adabiy uslub yoki janr xususiyati hisoblanadi. **Metafikshn** so’zi ikki qismdan iborat: “meta” va “fikshn”.

Meta: bu grekcha prefiks bo’lib, odatda “haqida”, “yuqori”, “ortida”, “keyin” yoki “o’z–o’ziga murojaat qiluvchi” kabi ma’nolarni anglatadi. Falsafada, masalan, **metafizika** – bu fizik dunyodan tashqaridagi yoki uning asosidagi borliqni o’rganish [1]. Kompyuter fanida metama’lumot (metadata) – bu ma’lumotning

o’zi haqidagi ma’lumotdir.

Fikshn (Fiction): ingliz tilidan olingan bu so’z badiiy asar, ya’ni real bo’lmagan, muallif tomonidan o’ylab topilgan hikoya, roman, qissa yoki shu kabi adabiy janrlarni anglatadi.[2] Demak, metafikshn so’zma–so’z tarjima qilinganda “fikshn haqidagi fikshn” yoki “badiiy asar haqidagi badiiy asar” ma’nosini beradi.

Metafikshn – bu badiiy asarning o’zining badiiy xarakteriga, ya’ni uning uydirma, hikoya ekanligiga bevosita yoki bilvosita e’tibor qaratadigan adabiy uslub yoki janr xususiyatidir.[3] Bu uslub o’quvchini syujetga to’liq berilib ketishdan ko’ra, asarning yaratilish jarayoni, uning qurilishi, shartli ekanligi va muallifning roli haqida fikr yuritishga undaydi.

Oddiy qilib aytganda, metafikshn – bu o’zining

badiiy asar ekanligini anglatuvchi asardir. Bu shuni anglatadiki, biror kitob, film yoki boshqa hikoya shunchaki syujetni, ya'ni voqealarni aytib berish bilan cheklanib qolmaydi. U o'zining uydirma ekanligini, ya'ni muallif tomonidan yaratilgan bir san'at asari ekanligini "eslab qoladi" va o'quvchiga ham buni eslatib turadi.

Oddiy hikoya o'zini real voqealardek ko'rsatishga intilsa, metafikshn o'zining "yaratilgan"ligini yashirmaydi. Metafikshn "nima aytilayotgani" dan ko'ra, "qanday aytilayotganiga" e'tibor qarata-di. Hikoya qanday yozilgani, qanday qurilgani, muallifning tanlovlari va uning qahramonlar bilan munosabatlari haqida o'quvchiga mulohaza yuritishga majbur qiladi. Kitob o'zining boblarga bo'linganligini, sahifa raqamlari borligini, hatto ba'zi sahifalarning bo'sh qolganligini eslatib turishi mumkin. Bu, hikoyaning sun'iy, yozuvchi tomonidan qurilgan bino ekanligini ta'kidlaydi. Bu shuni anglatadiki, hikoya voqealari mutlaq haqiqat emas, balki ma'lum qoidalar, kelishuvlar yoki taxminlar asosida yaratilgan. O'quvchi bu hikoyaga ma'lum "o'yin qoidalari" bilan yondashishi kerakligini tushunadi. Masalan, g'ayritabiyy voqealar sodir bo'lishi mumkinligini qabul qilish.

Yuqoridagi tahlillardan kelib chiqib, ushbu janr shunchaki hikoya aytib bermaydigan, balki o'zining hikoya ekanligini anglatuvchi va shu orqali o'quvchini badiiy asarning yaratilish jarayoni, uning shakli va reallikning tabiatiga oid savollar haqida o'ylashga undaydigan adabiy uslubdir. U o'quvchiga hikoyaga "ko'rinmas devor" ortidan emas, balki ijodiy jarayonning ichidan qarash imkonini beradi. Sahna san'atida "to'rtinchi devor" aktyorlar va tomoshabinlar o'rtasidagi mavjud bo'lmagan, lekin shartli ravishda bor deb qabul qilinadigan shaffof to'siqni anglatadi.

Tomoshabinlar spektakl qahramonlarining hayotini kuzatadilar, go'yo ular shisha orqali boshqa bir dunyoni tomosha qilayotgandek. Aktyorlar tomoshabinlar mavjudligini e'tiborga olmaydi, ularga murojaat qilmaydi, o'z dunyosida yashaydi. Adabiyotda ham xuddi shunday, an'anaviy roman o'quvchini voqealar rivojiga to'liq sho'ng'ishga, hikoyaning uydirma ekanligini unutishga (inglizchada "suspension of disbelief" deyiladi) undaydi. O'quvchi hikoya dunyosining tashqarisida turib, unga xuddi derazadan qarayotgandek bo'ladi.

Metafikshn aynan shu "ko'rinmas devor"ni buzadi.

U o'quvchiga hikoya oddiygina "sodir bo'lmayotgani", balki "yaratilayotgani"ni eslatib turadi. Bu orqali o'quvchi shunchaki iste'molchi emas, balki hikoyaning qanday qurilishi, qahramonlarning qanday yaratilishi, muallifning qanday tanlovlar qilishi kabi ijodiy jarayonga ham guvoh bo'ladi, hatto uning bir qismiga aylanadi. U hikoyaning "ortida" turgan mexanizmlarni ko'rish imkonini oladi. "1Q84" romanida Murakamining "Aeroxrizalis" (Air Chrysalis) kitobi atrofidagi syujet liniyasi aynan shu "ko'rinmas devor"ni buzishga yordam beradi.

Kitobda Tengo "Aeroxrizalis" novellasini qayta yozishi kerak bo'ladi. U bu novellani shunday o'zgartiradiki, u nafaqat o'ziga xos, balki romanning asosiy realligiga ham ta'sir ko'rsatadi. Mana shu yerda biz ijodiy jarayonning ichiga kiramiz: *"He had put his heart and soul into rewriting Air Chrysalis. And had gotten used to the fact that whatever he imagined would quickly become reality. He thought he could move the story along just by writing it"* [4].

"Ko'rinmas devor" ortidan qarash (An'anaviy yondashuv): Agar bu oddiy fantastik hikoya bo'lganda, biz shunchaki "Aeroxrizalis"ning syujetini o'qib, undagi "Kichik Odamlar"ning mavjudligini haqiqat deb qabul qilib, voqealarga ishonib ketaverardik. Biz hikoyaning qanday yaratilganligi haqida o'ylamasdik.

Ijodiy jarayonning ichidan qarash (Metafikshn yondashuvi): yuqoridagi misolda Tengo o'zining yozuvchi sifatidagi rolini anglab yetadi. U "Aeroxrizalis"ni shunchaki yozmayapti, balki u yozayotgan narsa uning atrofidagi reallikka ta'sir qilmoqda. Uning xayoloti "tezda haqiqatga aylanmoqda" (whatever he imagined would quickly become reality). Bu yerda bizga hikoyaning uydirma ekanligi, uning yozuvchi xayolidan kelib chiqqanligi, ammo bu xayolning o'zi ham o'ziga xos kuchga ega ekanligi eslatiladi.

Devorning buzilishi: Tengo yozayotgan hikoya uning dunyosini (va Aomame dunyosini) "1Q84" realligiga o'zgartiradi. Bu degani, o'quvchi nafaqat

"Aeroxrizalis"ning hikoyasini o'qiydi, balki uning qanday yozilgani va bu yozuv jarayoni qanday qilib o'zining dunyosiga ta'sir ko'rsatayotganini ham kuzatadi.

Kitobning o'zi (ya'ni "1Q84") ham shunday yo'l bilan yaratilganligi haqida nozik bir ishora bor. O'quvchi endi shunchaki voqealarni o'qimaydi, balki yozuvchining ijodiy tanlovlari, badiiy uslubi va

u yaratayotgan dunyo qanday ishlashini ham bilvosita tahlil qiladi. U xuddi yozuvchining yelkasidan qarab, u so'zlarni qanday terayotganini va ular dunyoni qanday yaratayotganini ko'rayotgandek bo'ladi. Shu tarzda, "1Q84" o'quvchiga hikoyaning yaratilish jarayoniga nazr solish imkonini beradi. U hikoyaga tashqaridan ("ko'rinmas devor" ortidan) emas, balki ijodiy laboratoriyaning ichidan qarashga, yozuvchining qalam harakatini his qilishga undaydi. Bu o'quvchining roman bilan munosabatini chuqurlashtiradi va uni yanada faolroq, tanqidiyroq o'quvchiga aylantiradi.

U "to'rtinchi devor"ni buzadi, ya'ni hikoya va o'quvchi o'rtasidagi ko'rinmas to'siqni olib tashlaydi. [5] Bu orqali hikoyachi bevosita o'quvchiga murojaat qilishi, hikoyani yozish jarayoni haqida izohlar berishi, hattoki hikoyaning yakunini o'quvchidan so'rashi mumkin. Metafikshnning asosiy maqsadi adabiyotning o'zini tanqid qilish, uning imkoniyatlari va cheklovlarini o'rganishdir. U reallik va xayolot o'rtasidagi chegaralarni xiralashtirib, o'quvchini reallikning o'zi qanchalik qurilgan (konstruksiya)viy)

ekanligi haqida mulohaza yuritishga chorlaydi[6]. Bu janr ko'pincha an'anaviy hikoya qilish usullarini buzadi, hikoyaning tuzilishi, vaqt ketma-ketligi, qahramonlarning rivojlanishiga oid an'anaviy qoidalarni chetga suradi.

"1Q84" romani metahikoya janrining o'ziga xos elementlarini, jumladan, hikoya ichida hikoya, real va fantastik olamlarning uyg'unligi, vaqt va makonning noaniqligi kabi tamoyillarni o'zida mujassam etgan. Asarda metahikoya vositalari orqali o'quvchini nafaqat voqealar rivojiga, balki hikoyaning tuzilishi, til va mualliflik masalalariga ham jalb qilishga intilish seziladi.

Xulosa qilib aytganda, "1Q84" asari metahikoya janrining zamonaviy adabiyotdagi muhim namunasidir va uning tahlili janrning janr xususiyatlarini chuqur anglash hamda badiiy matnlarning ko'p qirrali tabiatini o'rganishda muhim ahamiyatga ega. Ushbu tadqiqot adabiyotshunoslikda metahikoya janrini o'rganish va uni boshqa badiiy asarlar bilan solishtirish uchun asos bo'lib xizmat qilishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Audi, R. (Ed.). (1999). *The Cambridge Dictionary of Philosophy*. Cambridge University Press.
2. National Information Standards Organization. (2004). *Understanding Metadata*. NISO Press.
3. Abrams, M. H., & Harpham, G. G. (2015). *A Glossary of Literary Terms*. Cengage Learning.
4. Haruki Murakami. 1Q84. London. Great Britain. Vintage books, 2012. – P. 294.
5. Waugh, P. (1984). *Metafiction: The Theory and Practice of Self-Conscious Fiction*. Methuen.
6. Elam, K. (2002). *The Semiotics of Theatre and Drama*. Routledge.
7. Naimova, A. (2020). THE MAIN PECULIARITIES OF HERBERT WELLS AND HOJIAKBAR SHAYKHOV'S FAMOUS SCIENCE FICTION WORKS. *Theoretical & Applied Science*, (3), 417–420. <http://www.t-science.org/ arxivDOI/2020/03-83/PDF/03-83-78.pdf>
8. Naimova, A. (2020). HISTORICAL INVERSION ON THE EXAMPLE OF THE GREAT UZBEK WRITER ISA-JON SULTON's WORK—BOQIY

TADQIQOTLAR

Kamola XAMIDOVA, Adibaxon TURAXOJAYEVA. Alisher Navoiy asarlarida toponimik variantdorlik.....	156	Aziza NAIMOVA. Metahikoya janr xususiyatlarining “1q84” asari negizida tahlili.....	202
Oygu MATKURBANOVA. Qamchibek kenja hikoyalarining til xususiyatlari	158	Farida NE’MATOVA. Tarjimashunoslikda tarjima jarayoniga kommunikativ–funktional yondashuv	205
Davronbek ORIPOV. “Kitabi dadam qo’rqut” ning nusxalari: qiyos, tahlil va tafovut	161	Xurshida OLIMOVA. Adabiy matnlarda badiiy ifoda vositalarining funktional–semantik xususiyatlari	208
Xasan G’AFFOROV. Ziddiyatli vaziyatlardagi nutqiy gender stereotiplar hamda ularning pragmatik xususiyatlari	164	Diyora MAMANAZAROVA. Maxsus matnlar tarjimasida lingvopragmatikaning o’rni.....	211
Sanobar KAMOLOVA. Fransuz antroponimlarining milliy–madaniy jihatlar.....	167	Zuhra TURSUNBAYEVA. Tarixiy asarlar tarjimasida harbiy sohaga oid leksikaning berilishi.....	214
Gulnora XUDOYBERGANOVA. O’rta asr monastirlarida kun tartibi va ibodat amaliyoti.....	170	Dilorom MIRSAGATOVA. Temir yo’l terminologiyasida sinonimiya: nazariy asoslar va tarjima muammolari	217
Nasiba RAIMNAZAROVA. O’zbek dostonlarida sheva so’zlarining berilishi.....	173	Shaxzod ABDULLAYEV. Temur tuzuklari inglizcha tarjimasida harbiy terminlarning berilishi.....	220
Saodat MO’MINOVA. “Vaqt”ning falsafiy–intellektual talqini	175	Sanjarbek ABDULHAMIDOV. Tilshunoslik tarixida kategoriyalash konsepti.....	224
Zebuniso YOQUBOVA, Dilafro’z QALANDAROVA. Ikkinchi jahon urushi va uning insoniyat taqdiriga ta’siri masalalari	177	Najibullo SAYFULLAYEV. Milliy korpus va uning ahamiyati.....	227
D. BUZRUKOVA, M. SOLIJONOVA. Badiiy asarlarda milliy mentalitetning ifodalanishi.....	180	Go’zalxon YOQUBJONOVA. Steam ta’lim konsepsiyasining ilmiy–metodologik manbalari va tarixiy taraqqiyoti	230
Xusnida SOLIYEVA. Badiiy asarda intertekstuallikning ochib berilishi javlon jovliyevning “Qo’rqma” asari asosida	182	Dilso’z XOSHIMOVA. Allyuziyaning turlari	233
Kamola JUMAYEVA. Xoqoniy shirvoniy qasida shaklidagi marsiyalarining kompozitsion xususiyatlari.....	185	Gulnoza SALIMOVA. So’roq gaplar va pragmatik kontekst munosabatlari: lingvistik va kommunikativ aspektlar.....	235
Ismigul IMOMOVA. Abdurauf fitrat dramalarida frazeologizmlar – lingvopoetik birlik sifatida.....	188	Vazira XOLMATOVA. So’roq gaplar mazmunida kechadigan pragmatik transpozitsiya.....	237
Odil YOQUBOV. Oybek his qilgan nafasat	191	Maftuna MAJIDOVA. Pragmatika va semantika birliklarining ma’no qamrovi va kontekst to’qnashuvi	239
Shoxruxbek MAXMIDJONOV. Tohir malikning “falak” qissasida ziyoli obrazi ruhiyatining badiiy tahlili.....	194	Solijon AZIZOV. “Jinoyat” va “adolat” konseptosferalarining lingvosemantik va pragmatik o’ziga xosliklari	242
Farida XAKIMOVA, Zayniddin TOSHPO’LATOV, Sevinch ABIROVA. Istiqlol davri o’zbek nasri va shodmonqul salom ijodi	196	Mohinur SALIMOVA. O’zbek tilida turkumlararo transformatsiya: grammatik va semantik o’zgarishlarning nazariy hamda amaliy tahlili	246
Zuxra QARSHIBOYEVA. Sergey yesenin ijodi namunalarini o’zbek sinflarida o’rganish usullari.....	199	Durdona MUMINOVA. Til lokalizatsiyasining lingvomadaniy moslashuvi va undagi muammolar	248
		Nodiraxon ISMATOVA. Rang toponimiyasining umumiy tasnifi	250
		Jasur ULUG’OV. Falsafa fanini o’qitishda, tanqidiy fikrlashni rivojlantirishda pedagogik strategiyalar	252